

โคลงนิราศพระประธม: วรรณกรรมเชิงสาธิตแบบวิธีแห่งโคลงสี่สุภาพ

ธงชัย ดิษโส*

บทนำ

โคลงนิราศพระประธมเป็นบทพระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท หนึ่งในกวีเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ผลงานวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ที่ทรงพระนิพนธ์ ได้แก่ เพลงยาวสามชาย ตำราเพลงยาวกลบทสังหิโตเล่นหาง ประถมจินตามณีเล่ม ๒ ตำรายาไทย และพระราชพงศาวดารไทย ฉบับพระราชหัตถเลขา

ผลงานของพระองค์ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีที่สุดคือประถมจินตามณีเล่ม ๒ เนื่องจากเคยใช้เป็นแบบเรียนสำหรับกุลบุตรกุลธิดาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ช่วงรัชกาลที่ ๓ - ๔) แต่ทั้งนี้ก็เชื่อว่าผลงานวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ไม่ได้เป็นที่รู้จักแต่ประการใด เพราะวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ที่ทรงพระนิพนธ์นั้น ล้วนแล้วแต่ทรงคุณค่าระดับอยู่ในวงวรรณกรรมไทยทั้งสิ้น

สำหรับโคลงนิราศพระประธม นั้น มีลักษณะเด่นและคุณค่าอยู่หลายประการด้วยกัน ดังจะเห็นได้ นับตั้งแต่ในบทประณามพจน์ ซึ่งกวีได้แสดง “อหังการกวี” ไว้ว่า โคลงนิราศพระประธมนี้เป็นผลงานของนักปราชญ์ผู้เป็นกวี และเป็นภารกิจของกวีที่ต้องสรรค์สร้างวรรณกรรมไว้ประดับชาติ ดังที่ว่า

...ทำนงงานการปราชญ์ เร่อมนิราศพจนา ปองปรีชาธานี รินรงสุขติ
กลกลอน อวารถศุขสำเริง บำเพ็ญธรรมบัตถิตย กิจกระวีวราดิ...

(วงษาธิราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๑)

นอกจากกวีจะแสดงอหังการกวีซึ่งแสดงให้เห็นถึงความมั่นใจในผลงานของตนแล้ว ในโคลงนิราศพระประธมยังปรากฏให้เห็นลักษณะเด่นและคุณค่าอื่นๆ อีก เช่น การเป็น “ปฐมนิราศ” ในบรรดานิราศพระประธมทั้ง ๓ ฉบับที่ปรากฏในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งอีก ๒ ฉบับ คือ นิราศพระประธมของสุนทรภู่ และนิราศพระปฐม ของหลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์) อีกทั้งยังมีความโดดเด่นในแง่ที่กวีได้กล่าวเอาไว้ว่าการแต่งโคลงนิราศพระประธมนี้มิได้แต่งเลียนแบบตามนิราศโบราณอื่นๆ ที่มีชื่อเสียง เช่น ก่ำกรวดโคลงตัน ทวาทศมาส พิพิธสาธิตพจน์ นิราศพระยาตรัง และนิราศนรินทร์ ดังโคลงที่ว่า

* นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ศศ.บ. (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กำศรวณศรีปราชญ์ทั้ง	ทวาทศ มาศฤฯ
อีกพิพิธสาสิจจน์	พว้าพร้อง
ตรังนวิราศนรินทร์วจ	เรจเร่อง ครวณพอ
สารโคกเรียมแรมน่อง	ยั้งถ้อยทั้งมวณ ๕
ซึ่งนิพนธ์นวิราศร้าง	แรมสถาน
ไปลักเทียบคำปวณ	อื่นอ้าง
สรวิกรชรวรรมสาร	รจเรข เร่องเอย
ประสงค์แต่จรงจิตรร้าง	รักให้ชนิษฐัง ๕

(วงษาริราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๕๔)

ลักษณะของการแต่งนิราศที่กล่าวเอาไว้ว่าไม่ได้เปลี่ยนแปลงนิราศฉบับอื่นๆ นั้น พอจะเห็นได้จากตัวอย่างหนึ่งในโคลงนิราศพระประธมตอนที่กวีพรรณนาถึงนางอันเป็นที่รัก ซึ่งตามธรรมเนียมของการแต่งนิราศฉบับอื่นๆ ก็มักจะกล่าวในลักษณะที่ไม่ทราบว่าจะฝากนางไว้กับใครดี จะฝากสวรรค์ฝากดินหรือฝากใครๆ ก็ไม่ไว้ใจ สุดท้ายก็ฝากใจนางเอง แต่ในโคลงนิราศพระประธมนี้ กวีได้เริ่มพรรณนาถึงนางในนิราศซึ่งเป็นแนวคิดที่ไม่พ้องกับนิราศฉบับอื่นๆ ดังโคลงที่ว่า

ถวิลวันเรียมร้างรัก	แรมโรย
ไปแต่กายใจไทย	ท่วงน่อง
จักภาสุตสวาค์โดย	โตสดวง แคนา
เพราะเมออยู่แยกห้อง	ท่อนได้สมประสงค์ ๕
สุดดวงตื่นห้องหอน	ภาไป
เลือกภักตร์จักเสียใจ	โคกเคร้าง
เมื่อหมดทุริศสถานไกล	เรือมาก ลำแม่
ลำบากป่าวไพร่เต้า	ต่างต้องติดตาม ๕
ประสงค์แต่สวาค์สร้อย	สายสมร เดียวแม่
คิดใคร่ภาชนิษฐจร	เพื่อนพร้อง
แรมเรือเมือหนาวนอน	แนบอุ่น ออกเอย
ยุงกัดหวังวานน่อง	บัดเบื่องปฤษฎางค์ ๕

๕ ล ๕

(วงษาริราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๓ - ๔)

ลักษณะแบบแผนด้านฉันทลักษณ์ที่เคร่งครัด

และลักษณะอันไพเราะของโคลงสี่สุภาพที่ปรากฏในโคลงนิราศพระประธม

นอกจากโคลงนิราศพระประธมจะปรากฏลักษณะเด่นและคุณค่าต่างๆ ดังที่ได้กล่าวไปโดยสังเขปข้างต้นแล้ว ยังปรากฏให้เห็นลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งคือ จุดประสงค์สำคัญในการที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาริราชสนิททรงพระนิพนธ์โคลงนิราศพระประธมนี้ขึ้นมาเพื่อมุ่งเน้นการแสดงลักษณะแบบแผนด้านฉันทลักษณ์ที่เคร่งครัดและลักษณะอันไพเราะของคำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพเป็นสำคัญ

เหตุที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาริราชสนิททรงเคร่งครัดฉันทลักษณ์ในการประพันธ์โคลงนิราศพระประธมนี้ เนื่องจากพระองค์ทรงมุ่งที่จะแสดงแบบแผนทางฉันทลักษณ์เป็นสำคัญ จึง

ทำให้โคลงนิราศพระประธมเป็นแบบอย่างที่ดีในการแต่งคำประพันธ์ประเภท “โคลงสี่สุภาพ” ดังที่พระองค์ทรงนำมาใช้ประกอบแบบเรียนประถมจินตามณี เล่ม ๒ ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของพระองค์เอง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิททรงพระนิพนธ์ประถมจินตามณี เล่ม ๒ ขึ้นเพื่อสนองพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะให้เป็นตำราการแต่งคำประพันธ์สำหรับพระราชโอรสพระราชธิดาและชนทั้งปวง (กุสุมา รัชชมณี, ๒๕๓๗, น.๑๓๘) พระองค์ได้ทรงอธิบายเรื่องต่างๆ อย่างละเอียดและเป็นขั้นตอน เรื่องใดที่ประถมจินตามณีเล่ม ๑ ไม่ได้กล่าวไว้อย่างเพียงพอพระองค์ก็ได้ทรงเพิ่มเติมให้ครบถ้วน ดังที่ทรงกล่าวไว้ว่า

กลใดไปเผยแพร่ศตาร
ในเล่มนี้มีบริบูรณ์

สำเนียงสำนวน

(ศิลปากร, ๒๕๑๔, น.๙๕)

และโดยเฉพาะในส่วนที่ว่าด้วยการแต่งคำประพันธ์ในตอนท้ายของแบบเรียนนั้น พระองค์ได้ทรงแสดง “ฉันทลักษณ์” ของโคลงสี่สุภาพ และนิพนธ์โคลงตัวอย่างไว้ถึง ๗ บท มากกว่าคำประพันธ์ประเภทอื่นๆ แสดงให้เห็นว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิททรงเลือกที่จะให้ความสำคัญในเรื่องการแต่งคำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพมากกว่าคำประพันธ์ประเภทอื่นๆ

เมื่อพิจารณาโคลงตัวอย่าง ๗ บทที่อธิบายการแต่งโคลงสี่สุภาพในแบบเรียนประถมจินตามณีเล่ม ๒ นั้น จะเห็นว่าพระองค์ทรงอธิบายเพียงพื้นฐานโดยทั่วไปของฉันทลักษณ์โคลงสี่สุภาพ อันได้แก่ การกำหนดคณะ การบังคับเอกโท การส่งสัมผัส การใช้คำสร้อย และการใช้เอกโทษ โทโทษ อาจเนื่องจากพระองค์มีพระประสงค์ที่จะให้ผู้เรียนได้ทราบแบบแผนพื้นฐานของฉันทลักษณ์เหล่านี้ได้อย่างแม่นยำเป็นเบื้องต้นก่อน ต่อจากนั้นพระองค์จึงทรงให้ผู้เรียนดูตัวอย่างการประพันธ์จากวรรณคดีเรื่องต่างๆ ที่ใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพอันมีลักษณะเด่นในด้านการแสดงแบบแผนทางด้านฉันทลักษณ์ที่ถูกต้องและลักษณะอันไพเราะหนึ่งในวรรณคดีเหล่านั้นก็คือ โคลงนิราศพระประธมอันเป็นพระนิพนธ์ของพระองค์เอง

แม้ว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิทจะทรงพระนิพนธ์โคลงนิราศพระประธมก่อนประถมจินตามณีเล่ม ๒ ถึง ๑๕ ปี และในขณะที่ทรงพระนิพนธ์โคลงนิราศพระประธมนั้น พระองค์อาจจะไม่ได้ทรงคาดคิดมาก่อนว่าในภายภาคหน้าจะได้ทรงพระนิพนธ์หนังสือแบบเรียนภาษาไทยซึ่งประกอบไปด้วยส่วนที่สอนการแต่งคำประพันธ์ แต่พระองค์ก็ได้ทรงแสดงพระอัจฉริยภาพทางการประพันธ์โคลงสี่สุภาพได้อย่างยอดเยี่ยม และต่อมาอีก ๑๕ ปี เมื่อพระองค์ได้ทรงพระนิพนธ์ประถมจินตามณีเล่ม ๒ ขึ้นตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ก็สามารถที่จะทรงนำเอาโคลงนิราศพระประธมมาใช้ประกอบการสอนการแต่งคำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพในแง่ของการเป็นตัวอย่างที่ดีด้านการแสดงแบบแผนทางฉันทลักษณ์ที่เคร่งครัดและแสดงกลวิธีการสร้างสุนทรียภาพให้แก่โคลงสี่สุภาพได้เป็นอย่างดีซึ่งทำให้ผู้เรียนได้เห็นตัวอย่างเหล่านี้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรมจากโคลงนิราศพระประธม

๑. การแสดงแบบแผนทางฉันทลักษณ์ที่เคร่งครัด

การแสดงแบบแผนพื้นฐานทางฉันทลักษณ์ที่ถูกต้องของโคลงสี่สุภาพนั้นประกอบไปด้วยการกำหนดคณะ การบังคับเอกโท การส่งสัมผัส และการใช้คำสร้อย จากการศึกษาโคลงนิราศพระประธมพบว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิททรงพระนิพนธ์โคลงนิราศพระประธมได้ถูกต้องตามแบบแผนทางฉันทลักษณ์ และยังทรงพระนิพนธ์ตามรูปแบบฉันทลักษณ์ของ “โคลงแบบ” อีกด้วย โคลง

แบบที่ปรากฏในโคลงนิราศพระประธมนี้จึงเป็นตัวอย่างของการแสดงแบบแผนทางฉันทลักษณ์ที่เคร่งครัด “โคลงแบบ” หมายถึงการแต่งโคลงที่ไม่ใช้คำตายแทนเอก และมีเอกจำเพาะ ๗ มิโทจำเพาะ ๔ นอกนั้นไม่มีเลย โดยปกติแล้วโคลงแบบถือว่าแต่งได้ยากมาก และมักจะไม่ค่อยปรากฏให้เห็นบ่อยนัก แต่ในโคลงนิราศพระประธมปรากฏโคลงแบบถึง ๒ บทด้วยกัน ดังที่ว่า

คำหนึ่งนุขออยู่วัง	แรมวงง
จักชื่อสนิทเนาหลัง	หอนรู้
ยังคงต่อสัจจั้ง	จริงแน่ ไฉนนา
ฤแม่หลงลมฐี	ขึ้นแล้วลิมเรียม ฯ
	(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๒๔)
แรมชมเรียมแต่เช้า	ช่างือ
รุมรุ่มอุระฤ	สร้างเศร้
โศกทรวงนี้หนักคือ	เขาท่อม ทับเอย
รออาอ่อนครโศกเร้า	เร้าร้อนแรงรุม ฯ
	(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๓๘)

โคลงแบบที่ปรากฏในโคลงนิราศพระประธมนี้ถือว่าเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับผู้เรียนแต่งคำประพันธ์ประเภทโคลง เพราะการแต่งโคลงให้เกิดความไพเราะนั้นจะต้องอาศัยพื้นฐานการแต่งที่ถูกต้องเคร่งครัดทางฉันทลักษณ์ ถ้าผู้เรียนไม่รู้จักแบบแผนที่ต้องเคร่งครัดของการแต่งโคลง อาจทำให้การแต่งโคลงผิดรูปแบบฉันทลักษณ์ที่วางไว้ซึ่งอาจส่งผลให้คุณค่าของงานประพันธ์นั้นลดน้อยลงได้

๒. การแสดงกลวิธีการสร้างสุนทรียภาพหรือลักษณะอันไพเราะ

ลักษณะอันไพเราะของโคลงนิราศพระประธมนี้เกิดจากความตั้งใจของกวีที่ทรงเลือกใช้กลวิธีการสร้างสุนทรียภาพให้แก่คำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพ เพื่อให้คำประพันธ์ที่แต่งขึ้นมามีลักษณะอันไพเราะตามที่ต้องการ กลวิธีการสร้างสุนทรียภาพซึ่งก่อให้เกิดลักษณะอันไพเราะในโคลงนิราศพระประธมได้แก่กลวิธีการสร้างสุนทรียภาพในรูปแบบและสุนทรียภาพในคำ

๒.๑ สุนทรียภาพในรูปแบบ

สุนทรียภาพในรูปแบบที่พบในโคลงนิราศพระประธมคือการที่กวีได้ประพันธ์โคลงสี่สุภาพให้รูปแบบของฉันทลักษณ์มีข้อบังคับเพิ่มขึ้นเพื่อให้เกิดความแปลกพิเศษ แสดงให้เห็นความสามารถทางอักษรศาสตร์ของกวีและศักยภาพแห่งกวีนิพนธ์ไทย ซึ่งปรากฏในรูปของ “กลบท” นั่นเอง

กลบทที่พบในโคลงนิราศพระประธม ได้แก่ กลบทกระทู้ยีน กลบทกินนรเก็บบัว กลบทอักษรล้วน และกลบทสกตเคร์ ชื่อทวาตริงประดับ โดยจะกล่าวตามลำดับดังนี้

๒.๑.๑ กลบทกระทู้ยีน กลบทนี้อาศัยวิธีแต่งเหมือนการวางกระทู้ในการแต่งโคลงคือวางแผนบังคับคำหรือวลีที่ใช้ขึ้นต้นบาททุกบาท โดยบังคับให้ใช้คำเดียวกันขึ้นต้นทุกบาท (โกชัย สาริกบุตร, ๒๕๑๘, น.๕๑) กวีเลือกใช้กลบทกระทู้ยีนในโคลง ๓ บท ดังนี้

แสนถวิลสุดสวาคีเพี้ย	หฤไทย พี่เอย
แสนยากยากรักใคร	เท่าน้อง
แสนทุกข์ทุกข์คราใด	ฤาทุกข์ ถึงเลย
แสนโศกสุดโศกพ้อง	พี่พันทนนาน ๆ

(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๓๐)

เมาเล่าอีกอีกให้	เฮฮา
เมาถั่วไปมัทกา	ลับปลี
เมาศหยิ่งยศหา	ฤาเหือด หยิ่งแฮ
เมารักเช่นพินี้	นั่งเพื่อนอนพิม ๆ

(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๔๐)

วงเวงวิเวกอ้า	อางขนาง
วงคเนิงหน่ายนาง	คู่เคล้า
วงเอยอีกสักปาง	โค่นวิดิ วงงนา
วงจักเยือกเย็นเช้า	คำถ้ำคินถึง

(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๔๗)

การซ้ำคำเดียวกันขึ้นต้นทุกบาทในลักษณะของกลบทกระทู้ยี่นั้นช่วยให้เกิดจังหวะในการอ่านและย้ำเนื้อความให้มีน้ำหนักน่าฟังยิ่งขึ้น

๒.๑.๒ กลบทกนิรรเก็บบัว กลบทประเภทนี้มีลักษณะของการซ้ำคำหนึ่งคู่อยู่ภายในวรรคเดียวกัน แต่มีคำอื่นมาคั่นไว้ทำให้คำซ้ำต้องแยกออกจากกัน (โกชัย สาริกบุตร, ๒๕๑๘, น.๔๑) กวีเลือกใช้กลบทประเภทกนิรรเก็บบัวในโคลง ๒ บท ดังนี้

ตลึงปลิงปลิงปลุกตัง	รังเรียง
รังแน่นรังกานเสียง	แซร์อ้อ
คบบแคคับแคเคียง	คู่พลอด กันนา
โมงแมกเค้าโมงย้อ	ยอดโย้ไผบิน ๆ

(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๕๒)

กรรไภยกระพ้อพรั้ง	พรูลง
หงษ์เห็จหามหาหงษ์	แห่งไหล้
รวิ้งไพร์อ่อนรวิ้งพง	ไพร์เพรียก พร้องแย
ไผ่สุฟงไผ่ไซร์	ปีกบ่อนเหยือกกัน ๆ

(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๕๓)

๒.๑.๓ กลบทอักษรล้วน ลักษณะของกลบทประเภทนี้คือการใช้พยัญชนะเสียงเดียวกันในแต่ละบาท (โกชัย สาริกบุตร, ๒๕๑๘, น.๒๗) พบกลบทอักษรล้วนเพียง ๑ แห่ง ในโคลงบทที่ว่า

โมงเมียงแมกม่วงไม้	มองเมียง
ยางเหยียบยอดยางเย็บ	ยาตรเยื้อง
คลังโคลงคล้าคล้าเคลือบ	คลอคล้อ
แอ่นแอ่นนอกแอบเอื้อง	ออกเอี้ยอิงอล ฯ

(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๕๒)

๒.๑.๔ *กลบทสกัดแคร์ ชื่อทวารตรีประดับ* ลักษณะของกลบทประเภทนี้คือการซ้ำคำต้นบาทกับท้ายบาท (โกชัย สาริกบุตร, ๒๕๑๘, น.๔๔) กวีเลือกใช้กลบทนี้เพียง ๑ แห่งในโคลงบทที่ว่า

อัญชันแอบชุ่มชุ่ม	อัญชัน
แก้วจับแก้ววันพรรณ	ดอกแก้ว
ทกโหนกึงเหียงหัน	หาทก
นภพริกจับพริกแล้ว	โลดเด่นตามเมียง ฯ

(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๕๒)

สุนทรียภาพในรูปแบบที่ปรากฏในรูปของกลบทประเภทต่างๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ล้วนเกิดจากฝีมือกวีในชั้นเชิงศิลปะแห่งการประดิษฐ์และการเล่นถ้อยคำในภาษาได้อย่างเนบเนียนและงดงาม นอกจากนั้นการนำรูปแบบของกลบทมาใช้ยังช่วยให้คำประพันธ์เกิดลักษณะอันไพเราะจับใจมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

๒.๒ สุนทรียภาพในคำ

สุนทรียภาพในคำได้แก่ความงามซึ่งเกิดจากการใช้คำที่มีพลังโน้มน้าวหรือเร้าให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึก เกิดอารมณ์สะเทือนใจ และเกิดภาพพจน์ไปตามจินตนาการของผู้เขียน แยกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ เสียงของคำ และจังหวะและลีลาของคำ ในโคลงนิราศพระประธมปรากฏลักษณะเด่นของกลวิธีการสร้างสุนทรียภาพในคำ คือ “เสียงของคำ”

๒.๒.๑ เสียงของคำ

สุนทรียภาพทางด้านเสียงของคำเพื่อก่อให้เกิดลักษณะอันไพเราะนั้น เกิดจากเสียงของคำซึ่งประกอบด้วยประกอบด้วยลักษณะเสียงสูง-ต่ำ สั้น-ยาว หนัก-เบา และการเล่นเสียงสัมผัสกระทบกระทั่งกัน นอกจากนี้จะให้ความรู้สึกและอารมณ์แตกต่างกันออกไปแล้วยังช่วยให้อ่านเกิดภาพแสง สี ได้ยินเสียง ได้กลิ่น เกิดสัมผัส และเห็นความเคลื่อนไหวได้อีกด้วย แต่จะมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถของกวีในการจัดกลุ่มคำให้มีเสียงสื่อความหมาย สื่ออารมณ์ความรู้สึกด้วยลักษณะต่างๆ กันไป

การเกิดเสียงของคำในโคลงนิราศพระประธมที่กวีได้สรรคส์สร้างขึ้นเพื่อก่อให้เกิดสุนทรียภาพความไพเราะนั้นเกิดจากจากกลวิธีต่างๆ คือ การเล่นเสียงสัมผัส (แยกเป็นสัมผัสอักษรและสัมผัสสระ) การเล่นเสียงวรรณยุกต์ การใช้คำซ้ำ และการใช้เสียงเชื่อมวรรค ดังรายละเอียดตามลำดับต่อไปนี้

การเล่นเสียงสัมผัส กวีใช้กลวิธีการเล่นสัมผัสอักษรและสัมผัสสระ เพื่อเน้นความไพเราะด้านเสียงเป็นสำคัญ ดังนี้

(๑) *สัมผัสอักษร* ในโคลงนิราศพระประธมปรากฏการเล่นสัมผัสอักษรภายในวรรค มีทั้งวรรคหน้าและวรรคหลังในแต่ละบาท ซึ่งมีทั้งหมด ๗ แบบ ดังต่อไปนี้

(๑.๑) *คู่* คือการใช้พยัญชนะตัวเดียวกันหรือเสียงคู่กัน เรียงกัน ๒ คำ กวีใช้การสัมผัสอักษรลักษณะเช่นนี้มาก เช่น

มรกฎใหญ่ยอดแก้ว	ปฏิมา กรภฏ
คืออนันคฆรัตน	เลอคลื่น
เมืองหมื่นอื่นห่อนหา	เทียมเท่า ถึงเลย
เปนดิลกโลกเศรษฐ์พัน	พิภพดาวไคเสมอ ๗
	(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๒)
วัดกัลยาณมิตรแมน	มิตรกุศล ร่วมฤ
ผดุงร่วมมรดกติดล	แนบน้อง
บำเพ็ญเพื่อนกุศลผล	เพรงภพ ฤแม่
ในภพนี้จึงพ้อง	เสน่ห์สร้อยสุดสมาน ๗
	(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๖)

(๑.๒) *เทียบคู่* คือการใช้พยัญชนะตัวเดียวกันหรือเสียงคู่กัน เรียงกัน ๓ คำ กวีนิยมเล่นสัมผัสอักษรด้วยวิธีนี้มากที่สุด เช่น

ไอศรีเสาวภาคย์ผู้	เพ็ญภักตร์ พี่เอย
ยามนิราศรศรัก	เรอสร้าง
ปราณีนุชนงลักษณ์	ลาญเทวศ เดียวแม่
ใครจักแอบแนบข้าง	คู่เคล้าสิ่งถนอม ๗
	(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๕)
อัมรินทร์ราวาศเพียง	อัมรินทร์ สฤชต์ฤ
โสภาคย์ฟ้างภอินทร์	อาจอ้าง
ขอเดชสุขามดินทร์	พำนักนี้ นุชแม่
กำจัดตัษกรมล้าง	เหล่าผู้ซึ่งโถม ๗
	(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๑๓)

(๑.๓) *เทียบมรด* คือการใช้พยัญชนะตัวเดียวกันหรือเสียงคล้ายกัน เรียงกัน ๔ คำ จากการศึกษาพบว่ากวีนิยมใช้การเล่นเสียงพยัญชนะด้วยวิธีนี้เช่นกัน เช่น

ถึงด่านขาวด่านตั้ง	ตามอง เรือแฮ
ฤพ่อนเห็นสิ่งของ	ราชภู์คำ
ยลเครื่องย่อมเครื่องทอง	ต่างตื่นกระหนกเอย
เรือวิ่งเรียบหวาดว่า	เหววังวังเวง ๗
	(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๓๐)
แม่แม่มาด้วยพี่	เปนสอง
จักมุ่งจักเมอลมอง	แมกสล้าง
ชี้ชวนชื่นชมผอง	พรรลอก หมายถึง
น้องจักชวนชมบ้าง	พี่บ้างชมชวน ๗
	(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๔๘)

(๑.๔) **เทียบรถ** คือการใช้พยัญชนะตัวเดียวกัน หรือเสียงคล้ายกัน เรียงกัน ๕ คำ ซึ่งพบบ้างแต่มีไม่มากนัก เช่น

จำจรจำจากเจ้า	จอมขวัญ
พิไรรักรำรำพร	พรากขู้
ก็คืนจักคืนคร	ไลยสุ สมนา
ข้าฤเร็วฤรู้	เร้งร้อนใจถวิล ฯ
	(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๒๗)

เรียนลู่โรงเล่าแล้ว	ลอยเรือ
กลืนเล่ากำจรเจือ	จิตรักลุ่ม
เมารักพี่เมาเหลือ	เมาเล่า อิกเอย
เมามัดดินฟ้าคลุม	คลังเกล้าฤฤกลาย ฯ
	(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๓๙)

(๑.๕) **ทบคู่** คือการใช้พยัญชนะตัวเดียวกันหรือเสียงคู่กัน เรียงกันเป็นคู่ พบค่อนข้างน้อย เช่น

เห็นค้ำคาวท่องท่อง	เวหา หนเฮย
แสวงรศพลเพลลา	คำคล้าย
เสมอพี่ลอบไปมา	สมเสนห์ นุชฤ
จวบรุ่งเรียนลาร้อย	ซังเต้าคืนสถาน ฯ
	(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๑๖)

ถวิลลอรราชคลังไคล้	ไหลหลง
ถึงเพื่อนแพงสององค์	พี่น้อง
เสมอพี่คลังไคล้พวง	หวังสุด สวาดีนา
รักฤสมเสนห์ซ้อง	ขัดค่างขวางเชิง ฯ
	(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๑๘)

(๑.๖) **แทรกคู่** คือการใช้พยัญชนะตัวเดียวกันหรือเสียงคู่กัน เรียงกัน ๒ คำ หรือ ๓ คำ โดยมีพยัญชนะอื่นคั่นกลาง ๑ คำ กวีใช้การสัมผัสอักษรด้วยวิธีนี้ค่อนข้างมาก เช่น

ออกคลองตลาดคลาศเคราะห์	เสียใจ
แลลับชลไนยไหล	หลังย่อย
ใจหนึ่งจากจรไป	ใจหนึ่ง เนาแม่
ไ้อวักามจำคล้าย	คลาศคล้ายวายชนม์ ฯ
	(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๖)

วัดหลวงคิดคู่ร้าง	เวียงหลวง
ร้างศุขสิ่งเกษมทรวง	เสื่อมสิ้น
มาเดี่ยวคูตรง	แคแต่ดี สวาดีแม่
ยามตึกสดุ้งยุงริน	เหลือบล้อมตอมกวน ฯ
	(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๒๙)

(๑.๗) *แทรกทรภ* คือการใช้พยัญชนะตัวเดียวกันหรือเสียงคู่กัน เรียงกัน ๒ คำ หรือ ๓ คำ โดยมีพยัญชนะอื่นคั่นกลาง ๒ คำ การเล่นสัมผัสอักษรด้วยวิธีนี้พบค่อนข้างน้อย เช่น

โกสินทร์บุรินทร์รัตนอ่าง	ไอสวรรค์ สวรรค์ฤา
ยดียิ่งอยุธยาอัน	ล่องแล้ว
ไตรรัตน์จรัสเจียรจันทร์	จรูญโลกย์ แลแฮ
โอภาสพระสาสน์แพรว	เพรอสล้ากว่าเพรง ฯ

(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๑)

เมอลดอกเบ็ญมาศแม่น	ผิวอนงค์
เหลืองแม่เหลืองลออองค์	อร่ามจำ
งามรูปรัตเอนทรวง	สมสุด สวยเอย
แบ่งแม่ผัดผิวหน้า	ภักตรน้องผ่องนวล

(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๑๗)

(๒) *สัมผัสสระ* ในโคลงนิราศพระประธมพบการใช้สัมผัสสระถึง ๖ แบบด้วยกัน ดังนี้
(๒.๑) *เคียง* คือการใช้สระเสียงเดียวกันเรียงกัน ๒ คำ สัมผัสสระในลักษณะนี้

พบมาก เช่น

ออกคลองตลาดตลาดเสรำ	เสียใจ
แลลับชลไนยไหล	หลังย่อย
ใจหนึ่งจากจรไป	ใจหนึ่ง เนาแม่
ไ้อ้วากำจ้ำจ้อล้อย	ตลาดคล้ายวายชนม์ ฯ

(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๖)

รับของคณิงแน่นน้อย	อนงค์นวล
แม่แม่มาจักชวน	ขึ้นพร้อม
เปนเพื่อนพี่สาววล	บาราศ โศกนา
ดูแต่เดียวเหลียวน้อง	ลับหน้าหาย ฯ

(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๓๗)

(๒.๒) *เทียบเคียง* คือการใช้สระเสียงเดียวกันเรียงกัน ๓ คำ ซึ่งพบไม่มากนัก

เช่น

ปราสาทสูงสุดห้อง	เวหา ดลแฮ
อร่ามรัตน์ประภัสสร้ประภา	ผ่องแผ้ว
สีหาคันราชทวาร	จรเข้ แลฤา
เถกองท่องหอมแก้ว	กระจำงแจ้แสงสุรีย์ ฯ

(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๓)

นาวาคลาเคลื่อนคล้อย	สพานมอญ
ถวิลป่วยอวารณ์	สวาดีร้าง
เกลือกพี่ห่างแหสมร	จักกลับ ใจแม่
วิตกแต่รักจักค้าง	คู่ขึ้นคานแขวน ฯ

(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๕)

(๒.๓) ทบเคียง คือการใช้สระเดียวกันเรียงกันเป็นคู่ ๒ คู่ เป็นการเล่นสัมผัสสระที่พบน้อยที่สุด เช่น

ฉางน้ำตาลเจงน้ำ	คำหวาน อร่อย
พร่องพร่ำสตัยปัญาณ	ว่าไว้
เว้นเวียมฤห์อนสมาน	สมัคอื่น เลยนา
จิตร์ไม่ไว้ใจใกล้	เล่ห์ลันลมหวาน ฯ

(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๙)

(๒.๔) เทียมแอก คือการใช้สระเดียวกัน ๒ คำ โดยมีสระอื่นคั่นกลาง ๑ คำ และอยู่ปลายวรรค กวีใช้การสัมผัสสระด้วยวิธีนี้ค่อนข้างน้อย เช่น

บ้านลาวแลเหลือบล้วน	ลาวกาว
เต็มแต่ลาวพุงขาว	โคตรเชื้อ
พิศภักตร์พอกหญิงลาว	ประโลมเนตร โหดเฮย
คูป่มือเคื้อ	คู่เท้าฐลีนาง ฯ

(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๓๘)

(๒.๕) แทรกเคียง คือการใช้สระเดียวกัน ๒ คำ โดยมีสระอื่นคั่นกลาง ๑ คำ เช่นเดียวกับเทียมแอก แต่แทรกเคียงจะอยู่ต้นหรือกลางวรรค กวีใช้การเล่นสัมผัสสระด้วยวิธีนี้ค่อนข้างมาก เช่น

นาวาลูหน้าวัด	เซตุวัน
ไพโรจิตร์พิศสบสรรพ	ราชสร้าง
โอฬารตระการบรร	เจอดเนตร์ ยี่งพ้อ
อวาศไคไปอ้าง	เทียบแท้ถึงสอง ฯ

(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๘)

เล็งลาวรุ่นร่นล้วน	สาวสาว
ล้วนนุ่งซิ่นถุงลาว	จิตจ้าน
หน้าตาก็ขาวขาว	เขินเคอะ คะแฮ
ดูเบือคูคีคร้าน	คร่ำไห้หาสมร ฯ

(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๓๘)

(๒.๖) แทรกแอก คือการใช้สระเดียวกัน ๒ คำ โดยมีสระอื่นคั่นกลาง ๒ คำ เป็นวิธีการเล่นสัมผัสสระที่กวีเลือกใช้ค่อนข้างมากวิธีหนึ่ง เช่น

จี่รรายรายจี่วเรียด	เรียงริม เณียรฤา
ดอกด่งศรีทับทิม	แถบจำ
คิดอร่าองค์นิม	ภรณ์ผ่อง ผิวเอย
ศรีจับศรีนวลหน้า	เนตรหน้าจับศรี ฯ

(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๓๗)

นางแย้มแจกเช่นแย้ม
 เคยหยอกยิ้มแย้มหวาน
 ใช้ซัดชอบการงาน
 ป่านฉนี้จะละห้อย

เนาสถาน
 เสนาะถ้อย
 ทุกสิ่ง สรรพเอย
 หอบให้โยทยา ฯ

(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๔๙)

สุนทรียภาพในคำทางด้านเสียงของคำซึ่งเกิดจากกลวิธีการเล่นเสียงสัมผัส ทั้งสัมผัสอักษรและสัมผัสสระ ที่ปรากฏในโคลงนิราศพระประธมดังที่ได้กล่าวถึงและยกตัวอย่างประกอบไปแล้วข้างต้นนั้น แม้ว่ากวีจะเลือกใช้มากน้อยแตกต่างกันออกไป แต่การเลือกใช้ “คำ” ให้เกิดสัมผัสอักษรและสัมผัสสระนั้นเป็นการเชื่อมเสียงให้ต่อเนื่องกันไป ทำให้จังหวะของโคลงราบรื่น ไม่ติดขัดซึ่งช่วยเพิ่มความไพเราะให้แก่บทประพันธ์อีกโสดหนึ่งด้วย

การเล่นเสียงวรรณยุกต์ เป็นอีกกลวิธีหนึ่งที่กวีเลือกใช้ในการสร้างคำ ก่อให้เกิดสุนทรียภาพหรือลักษณะอันไพเราะในคำที่ปรากฏในโคลงนิราศพระประธม การเล่นเสียงวรรณยุกต์ได้แก่การนำคำที่ประกอบด้วยพยัญชนะ สระ และตัวสะกดอย่างเดียวกันต่างกันแต่เพียงเสียงวรรณยุกต์มาวางในตำแหน่งที่ติดกัน การเล่นเสียงวรรณยุกต์ทำให้เสียงของคำมีระดับต่างกันเป็นเสียงสูงต่ำคล้ายเสียงทำนองดนตรี สร้างลักษณะอันไพเราะให้แก่บทประพันธ์มากยิ่งขึ้น เช่น

บางสีทองชื่อพ้อง
 หนึ่งไก่ฟุดตานมี
 ภาอใจห่มตาปี
 เห็นดอกดวงเต่งเต่ง

แพศรี ทองแม่
 แก่แอ้ง
 ไปปะ บ่อยนา
 ติดต้องตาเรียม ฯ

(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๒๒)

โคลงบทดังกล่าวมีการเล่นเสียงวรรณยุกต์ในบาทที่ ๔ คือเล่นเสียงวรรณยุกต์เอก โท ในคำว่า เต่ง เต่ง

เรียมจากเสาวภาคย์สร้อย
 เจ็บอุระรุ่งรุ่ม
 เปรียบเปลวอัคนีประชุม
 วันละวันครันเศร้า

โกสุม
 เร่าเร้า
 เผ่าผ่าว ออกเอย
 กวาร์้อยคราครวญ ฯ

(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๒๕)

โคลงบทดังกล่าวมีการเล่นเสียงวรรณยุกต์ในบาทที่ ๒ คือเล่นเสียงวรรณยุกต์เอก โท ในคำว่า เร่า เร้า

แรมชมเรียมแต่เช้า
 รุ่มรุ่มอุระฤ
 ไศกทรงวงนี้หนักคือ
 รอออ่อนศรโตกเร้า

ช่างือ
 สร้างเศร้า
 เขาทุ้ม ทับเอย
 เร้าร้อนแรงรุ่ม ฯ

(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๓๘)

โคลงบทดังกล่าวมีการเล่นเสียงวรรณยุกต์ในบาทที่ ๒ คือเล่นเสียงวรรณยุกต์สามัญ
เอก ในคำว่า รุม รุ่ม

อาร์กษย์ยังไร้คู่	อยู่เดียว
เรียมก็ไร้คู่เหลียว	ว่างว่าง
ถวิลทุกซ่คู่กันเจียว	จริงเทียบ เสมอณา
อาร์กษย์กับเรียมอ้าง	อกร้าวราวกัน ฯ
	(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๕๒)

โคลงบทดังกล่าวมีการเล่นเสียงวรรณยุกต์ในบาทที่ ๒ คือเล่นเสียงวรรณยุกต์เอก โท
ในคำว่า ว่าง ว่าง

การเล่นเสียงวรรณยุกต์ดังกล่าวข้างต้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ปรากฏใน
โคลงนิราศพระ-ประชมเท่านั้น ยังมีโคลงอีกหลายบทด้วยกันที่กวีเลือกใช้กลวิธีสร้างคำให้เกิดเสียงไพเราะ
ด้วยการเล่นเสียงวรรณยุกต์อันก่อให้เกิดสุนทรียภาพในคำ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นลักษณะประการ
หนึ่งของภาษาไทยที่ว่า “ภาษาไทยเป็นภาษาเสียงดนตรี” อีกด้วย

การใช้คำซ้ำ ได้แก่การใช้คำซ้ำกันในตำแหน่งต่างๆ ของบทประพันธ์ เพื่อก่อให้เกิด
อารมณ์ ความรู้สึก และทำให้คำมีชีวิตชีวาเพิ่มขึ้น หรือเพื่อย้ำความหมายให้หนักแน่นจริงจังขึ้น ซึ่ง
ถือว่าเป็นกลวิธีที่ก่อให้เกิดสุนทรียภาพได้อีกทางหนึ่ง กลวิธีการใช้คำซ้ำที่ปรากฏในโคลงนิราศพระประชม
คือ “การใช้คำซ้ำเพื่อถ่วงเสียง” หรือ “การย่ำคำ”

การใช้คำซ้ำเพื่อถ่วงเสียงทำให้เกิดความสมดุลของเสียงและย้ำความรู้สึกอื่นๆ ให้
แน่นหนักขึ้นหรือเบาลง การใช้คำซ้ำเพื่อถ่วงเสียงในโคลง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การย่ำคำ” คือการใช้
คำเดียวกันเป็นคำสุดท้ายของวรรคหน้า และคำที่ ๒ ของวรรคหลังบาทที่ ๔ ถือเป็นกลวิธีหนึ่งที่สร้าง
ความไพเราะให้แก่คำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพ กวีใช้กลวิธีนี้ถึง ๗ บท เช่น

หวลหวลป่วนจิตรพัน	รำพรรณ
เห็นแต่ดวงดาวจันทร์	แจ่มฟ้า
พิศพินชลาคัน	ภบแต่ ชลเอย
บงปสบพหุ่มหน้า	แม่หน้านวลเฉลอม ฯ
	(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๘)
ดลวัดสักน้อยนง	อนาถใจ
น้อยศักดิ์จึ่งโศกใน	อกอิ่ง
เจ็บรักจากรักไกล	กลอยเสนห์ มาแม่
โศกไม่น้อยหนักตรึง	ตราครั่งทรวงเสมอ ฯ
	(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๒๓)
แม่แม่มาด้วยพี่	เปนสอง
จักมุงจักเมอลมอ	แมกสล้าง
ชี้ชวนขึ้นชมผอง	พรรลอก หมายถึง
น้องจักชวนชมบ้าง	พี่บ้างชวนชม ฯ
	(วงษาราชสนิท, [ม.ป.ป.], น.๔๘)

นอกจากการเล่นเสียงแล้ว กวียังเลือกใช้กลวิธี “การใช้เสียงเชื่อมวรรค” เพื่อสร้างลักษณะอันไพเราะทางด้านเสียงของคำอีกด้วย

การใช้เสียงเชื่อมวรรค ได้แก่การใช้สัมผัสอักษรในคำสุดท้ายวรรคหน้ากับคำแรกของวรรคหลังของทุกบาท ทำให้คำประพันธ์เกิดความไพเราะยิ่งขึ้น กวีเลือกใช้กลวิธีการใช้เสียงเชื่อมวรรคหลายแห่งด้วยกัน เช่น

เห็นวงร่างคิดร้าง	แรมสมร แม่ฤ
ร่างเรศรักเรียมจร	จากน้อง
เจียรใจจะขาดรอน	รณสวดี ราแม่
หวลกลับคิดอายุต้อง	ตัดน้ำใจจร ฯ
	(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๑๒)
ทำไฉนจะได้มิตร	มาชม
ภอค้อยคลายอารมณ์	ร้านเร้า
แสนทุกข์สุดทุกข์รทม	ถมอก อยู่เอย
กว่าจักกลับคืนเช้า	เขตรน้องยังนาน ฯ
	(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๒๕)
เรียนยินมยุเรศร้อง	เรียกนาง ยุงเอย
ฟังยั้งเสียวอรทางค์	ผ่าวเคร้า
ไอ้แต่สัต์ว์ยั้งคราง	ครวญไคร่ กันนา
เสมอพี่แรมเสน่ห์เด้า	แต่ตั้งครวญสมร ฯ
	(วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๕๑)

ผู้นำในการกำหนดแบบแผนการใช้เสียงเชื่อมวรรคแต่งคำประพันธ์ประเภทโคลงคือ พระยาตรังคภูมิบาลและสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในโคลงนिरาคตามเสด็จทัพ ลำน้ำน้อย และโคลงต้นปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน (สุภาพร มากแจ้ง, ๒๕๓๕, น.๒๖๙) ดังนั้นการที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาราชสนธิทรงเลือกใช้กลวิธีการใช้เสียงเชื่อมวรรคในโคลงนिरาคพระประชมจึงไม่ใช่เรื่องที่น่าแปลกแต่อย่างใด เพราะสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเป็นพระอาจารย์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาราชสนธิ พระองค์จึงทรงยึดแบบแผนการประพันธ์ตามพระอาจารย์ เห็นได้จากร่องรอยสำนวนโวหารพระอาจารย์ของพระองค์อย่างเด่นชัด (กุสุมา รัชชมนี, ๒๕๓๗, น.๑๕๑) เช่น “มาเตียวเปลี่ยวอกไอ้อ้อ อาทวา” (วงษาราชสนธิ, [ม.ป.ป.], น.๔๖) ก็คือสำนวนเดียวกับ “มาเตียวเปลี่ยวอกอ้อ आयสุ (ปรมานุชิตชิโนรส, ๒๕๑๕, น.๔๑)

นอกจากนั้นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาราชสนธิยังได้นำพระนิพนธ์โคลงนिरาคพระประชมไปถวายสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เพื่อให้ทอดพระเนตรและทรงแก้ไข กรมหมื่นพิทยาลงกรณผู้ทรงชำระโคลงนिरาคพระประชม ได้ทรงกล่าวไว้ใน “คำนำของผู้ชำระ” (อ้างถึงใน ธีรัฐดิ สุทธิสงคราม, ๒๕๑๘, น.๔๔) ความว่า

...เมื่อสมเด็จพระปรมานุชิตทรงอ่านตลอดแล้ว ก็ทรงโคลงเติมลงข้างท้ายว่า

กรมวงษาสนธิผู้	ปรีชา เขียวแธ
เรียบรจเรขกถา	เพราะพร้อง
เนื่องเนกคณเมธา	ทุกทั่ว ทานเอย
ควรจกยอยศขร้อง	แซ่ชั้นสรรเสริญ ๘

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้นก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ทรงให้ความเคารพนับถือสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในฐานะ “พระอาจารย์” เป็นอย่างยิ่ง และพระองค์ยังเป็นศิษย์ที่มีความสามารถในการเรียนรู้สิ่งที่อาจารย์สอนได้เป็นอย่างดี ทั้งในแง่การดำเนินรอยตามขนบการแต่งคำประพันธ์ซึ่งช่วยให้คำประพันธ์ทรงคุณค่าและเกิดความไพเราะ และในแง่การสร้างสรรคคำประพันธ์ด้วยความสามารถพิเศษเฉพาะพระองค์ ผนวกกับการฝึกฝนจนเกิดความเชี่ยวชาญ ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงกล่าวชื่นชมพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิทไว้ในโคลงดังกล่าวข้างต้น

บทสรุป

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนั้น จะเห็นได้ว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ผู้ทรงพระนิพนธ์โคลงนิราศพระประธม มีพระประสงค์ที่มุ่งเน้นการแสดงแบบแผนด้านฉันทลักษณ์และลักษณะอันไพเราะของโคลงสี่สุภาพเป็นสำคัญ อันแสดงให้เห็นถึง “อัจฉริยลักษณ์กวี” ของพระองค์ได้เป็นอย่างดี การที่พระองค์ทรงสามารถแสดงแบบแผนทางฉันทลักษณ์ด้านการประพันธ์โคลงสี่สุภาพได้อย่างถูกต้อง อีกทั้งยังทรงประพันธ์ให้โคลงเกิดลักษณะอันไพเราะด้วยกลวิธีการสร้างสุนทรียภาพในคำและสุนทรียภาพในรูปแบบได้เช่นนี้ ก็เนื่องจากทรงมีพื้นฐานด้านภาษาและวรรณกรรมอย่างยอดเยี่ยม

นอกจากนั้นการที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิทได้ทรงพระนิพนธ์วรรณกรรมไว้หลายเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมที่เป็นแม่แบบของการแต่งคำประพันธ์ เช่น ประถมจินดามณี เล่ม ๒ และตำราเพลงยาวกลบทสิงห์โตเล่นหาง ก็ย่อมแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถและความมุ่งมั่นสนพระทัยเป็นพิเศษด้านการประพันธ์ จนสามารถทรงพระนิพนธ์ตำราการประพันธ์ได้

ด้วยเหตุข้างต้นจึงกล่าวได้ว่าโคลงนิราศพระประธมเป็นวรรณกรรมที่กวีมุ่งแสดงแบบแผนทางฉันทลักษณ์และลักษณะอันไพเราะของคำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพ ลักษณะเด่นด้านการประพันธ์ของโคลงนิราศพระประธมในลักษณะเช่นนี้ ล้วนเกิดจาก “อัจฉริยลักษณ์” ของกวีผู้มีความรู้อย่างแท้จริงในเรื่องของการประพันธ์ จนสามารถแสดงแบบแผนทางฉันทลักษณ์และลักษณะอันไพเราะของคำประพันธ์ควบคู่กันไปได้อย่างเหมาะสมลงตัว จึงทำให้โคลงนิราศพระประธมเป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าอย่างยอดเยี่ยมเรื่องหนึ่ง ทั้งในแง่ของสุนทรียภาพที่สร้างความไพเราะจับใจให้แก่ผู้อ่านและเป็นแบบอย่างในการแต่งคำประพันธ์สำหรับผู้เรียนที่มีความสนใจด้านการแต่งคำประพันธ์ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตได้อย่างดียิ่ง

บรรณานุกรม

- กุสุมา รัชชมณี. *สี่พันวรรณคดี ชุดตั้งรัตนแหงโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๓๗.
- โกชัย สาริกบุตร. *การวิเคราะห์กลบทในกวีนิพนธ์ไทย*. กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๑๘.
- ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. *พระประวัติและงานสำคัญของพระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๒ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ต้นราชสกุลวงศ์ "สนทวงศ์"*. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๑๘.
- ธวัช ปุณโณทก. *วิวัฒนาการหนังสือแบบเรียนวิชาภาษาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘.
- ปรมาณูชิตชินไธรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. *ลิลิตตะเลงพ่าย*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: บรรณาการ, ๒๕๑๕.
- วงษาธิราชสนิท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง. *โคลงนิราศพระประรม*. [ม.ป.ท.], [ม.ป.ป.].
- วันเนา ยูเดิน. *วรรณคดีเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม, ๒๕๒๕.
- ศิลปากร, กรม. *จินดามณี เล่ม ๑ - ๒ บันทึกเรื่องจินดามณี และจินดามณี ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ*. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: บรรณาการ, ๒๕๑๔.
- เศรษฐ พลอินทร์. *ลักษณะคำประพันธ์ไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๒๔.
- สุโขทัยธรรมาธิราช, มหาวิทยาลัย. สาขาวิชาศึกษาศาสตร์. *เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย ๒ (การประพันธ์ไทย) หน่วยที่ ๑ - ๗*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๘.
- _____. *เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย ๗ (วรรณคดีวิจารณ์สำหรับครู) หน่วยที่ ๑ - ๖*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๘.
- สุภาพร มากแจ้ง. *กวีนิพนธ์ไทย ๑*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕.

สำนักหอสมุด